

PRENS LEON'U KURTARMAK:
KİLİKYA ERMENİLERİ, İLHANLILAR VE MEMLÜKLER
ÜÇGENİNDE GELİŞEN BİR ESİR MÜBADELESİNİN ARKA PLANI
SAVING PRINCE LEON:
THE BACKGROUND OF A PRISONER EXCHANGE OCCURED
IN THE CILICIAN ARMENIANS, ILKHANIDS AND MAMLUKS
TRIANGLE

YUSUF ZİYA KARAASLAN

Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Res. Asst., Bursa Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History
yzkaraaslan@uludag.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6346-4713>

Atıf / Citation

Karaaslan, Y. Z. 2021. "Prens Leon'u Kurtarmak: Kilikya Ermenileri, İlhanlılar Ve Memlûkler Üçgeninde Gelişen Bir Esir Mübadelesinin Arka Planı". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 70, (Ocak-January 2021). 419-438

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 01.07.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 22.12.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 20.01.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4417>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-70, Ocak-January 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

PRENS LEON'U KURTARMAK:
KİLİKYA ERMENİLERİ, İLHANLILAR VE MEMLÜKLER
ÜÇGENİNDE GELİŞEN BİR ESİR MÜBADELESİNİN ARKA PLANI
SAVING PRINCE LEON:
THE BACKGROUND OF A PRISONER EXCHANGE OCCURED
IN THE CILICIAN ARMENIANS, ILKHANIDS AND MAMLUKS
TRIANGLE

YUSUF ZİYA KARAASLAN

Öz

İlhanlı Devleti ile Memlük Sultanlığı arasındaki rekabet, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Yakın Doğu'nun siyasi vaziyetini tayin eden temel etmenlerden biridir. İlk ilhan Hülegü döneminde gerçekleşen Moğol askerî faaliyetleri neticesinde sınır komşusu durumuna gelen bu iki devletin Suriye sahasının hâkimiyeti problemine dayalı mücadelesi, taraflar arasında diplomatik temasları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte dönemin Kilikya Ermeni kralı Hetum'un oğlu ve vârisi Prens Leon, Memlüklerle yapılan bir muharebede esir düşmüştür. Kilikya Ermeni prensinin esaret altında olması, krallık tahtının istikbalini tehlikeye atması açısından Kral Hetum nezdinde en kısa suretle çözüme kavuşturulması gereken bir sorun haline gelmiştir. Prens Leon'un esareti meselesinin düğümü Kilikya Ermeni Krallığı, İlhanlı Devleti ve Memlük Sultanlığı arasında gelişen bir dizi diplomatik temas sayesinde çözülmüştür. Bu çalışma başlangıç evresinde İlhanlı-Memlük münasebetlerinin seyrini incelemekte; Kilikya Ermeni Krallığı, İlhanlı Devleti ve Memlük Sultanlığı üçgeninde Prens Leon'un esaretini ve hürriyete kavuşma sürecini ele almakta, bu kapsamda bir esir mübadelesinin arka planını ve uygulamasını tetkik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: I. Hetum, II. Leon, Abaka, Baybars, Kilikya Ermeni Krallığı, İlhanlılar, Memlükler.

Abstract

The rivalry between Ilkhanid State and Mamluk Sultanate is one of the major factors that designate the Near East's political situation. The struggle of these two states, which became border in consequence of the Mongol military activities in the period of first ilkhan Hulegu, that based upon domination problem of Syrian area, accompanied with diplomatic contacts between the parties as well. Within this time course Prince Leon who is son and successor of the Cilician Armenian king of the period, was taken captive in a battle with Mamluks. The captivity of Cilician Armenian prince, became a problem which has to be solved at the soonest time possible because it threatens the future of the kingdom's throne at King Hetum. The knot of Prince Leon's captivity issue was untied owing to an array of diplomatic contacts, which occurred Armenian Kingdom of Cilicia, Ilkhanid State, and Mamluk Sultanate. This study examines into Ilkhanid-Mamluk relationships in the start-up phase; discusses Prince Leon's captivity and the process of liberation in the Armenian Kingdom of Cilicia, Ilkhanid State, and Mamluk Sultanate triangle, and analyses the background and application of a prisoner exchange within this scope.

Key Words: Hetum I, Leon II, Abaka, Baybars, Armenian Kingdom of Cilicia, Ilkhanids, Mamluks.

Structured Abstract

Mongol invasion which occurred in the time of Chinggis Khan and the next era took effect throughout whole Eurasia as far as the Carpathians. Ilkhanid State established in Iran, was one of the aspects of Mongol invasion movement in the 13th century. This state was in a significant place in terms of its diplomatic relations as well as its political and military activities. Especially Ilkhanid-Mamluk relations considerably influenced the political structure of the region in the second half of the century mentioned above.

In 1251, when Möngke Khagan ascended to the throne, The Great Mongol Empire was quite massive to be ruled from one and only centre. With that idea, Mongol khagan made an administrative division intending to occupy regions that are not under Mongol rule yet in east and west. Within this scope, he sent Kublai to the east (North China), and Hülegü to the west (Iran). Thus, Hülegü was tasked with seizing the area from Oxus to the furthestmost territory and subjugating local administrations in Iraq and the Abbasid Caliphate. The arrival of the Mongol masses led by Hülegü to Iran in 1256, contrary to previous Mongol campaign in that area, provided the emergence of a state structure which connected to the centre. Ilkhanids firstly gained power thereby occupying Alamut Castle and Baghdad, thereafter assumed dominance over Syrian area by taking Aleppo and Damascus, and thus became a border with Mamluks. In the meantime, Mamluk Sultanate, that was candidate to become the supreme political power of the Islamic world, gradually got strong and switched into the most challenging enemy of Ilkhans in the region. The essential issue in relations between two states was shaping around the question of who would be sovereign in Syrian field. That issue resulted in a hot conflict: in Battle of Ayn Djalut in 1260, the Mamluks defeated Ilkhanids and stopped Mongol furtherance in the area. Then, after the Hülegü's death, his son Abaqa ascended to Ilkhanid throne. Ilkhanid-Mamluk relations, which started hostile, maintained in this manner in second ilkhan Abaqa. Cause Abaqa Khan was following the expansionist policy of his father Hülegü, therefore assuming Mamluks as his archenemy. Abaka Khan, had good relations with Crusaders in Eastern Mediterranean so that being in a strong position in the competition with the Mamluks, was not Muslim; moreover, he was a friend and ally of Crusaders, and as the patron of Armenian Kingdom of Cilicia, Christian supporter just as his father, Hülegü. On the other hand, Baybars had diplomatic contact and pleasant relations with Golden Horde Khan Berke, which Baybars received news that he had accepted Islam recently. Because in the meantime there were some problems on domination of Caucasus lands between Ilkhanate and Golden Horde.

The Armenian Kingdom of Cilicia was at a critical location in Ilkhanid-Mamluk rivalry, which was knotted on the sovereignty of Syrian area, due to its political, economic and military power and beyond that the strategic importance of the geography it dominates. The kingdom was the subject of Sultan Baybars' campaign in 1266 on the nature of its commercial abundance and strategic fortresses. Hethum, Armenian king of Cilicia, who heard from Baybars' campaign, went to Albistan to call for help from Mongolian garrison in Anatolia. In the battle took place just at the time, a son and a nephew of the king were killed, and another son Leon was taken captive. Prince Leon's captivity is of great importance because it endangers the kingdom's future. This situation was making it necessary to resolve the matter as soon as possible. Even if King Hethum asked for help from the Papacy and the western kings against the Mamluks, got no result. At the same time contacted with Sultan Baybars for the prince's liberation from captivity. Sultan, in return of this request, demanded some castles and the captive Mamluk commander and his khushdash Sunqur al-Ashqar who was in the hands of Ilkhanids. Thence King Hethum went to Abaqa Khan's throne and requested Sunqur from the ilkhan. However, it took a while to find Sunqur. The ultimate agreement between the Armenian Kingdom of Cilicia and Mamluk Sultanate stipulated that giving back Bahasna, Darbasak, al-Barzaman, Ra'ban and Shih al-Hadid castles that captured by Armenian king previously, and releasing Amir Sunqur. In return,

Sultan Baybars would set Prince Leon and the other Armenian prisoners free. Based on the agreement, Prince Leon and Sunqur al-Ashqar were sent simultaneously and interchanged on the river under Darbasak fortress. Then the mentioned castles were retroceded to the Mamluks. However Bahasna castle was left to the Armenian Kingdom of Cilicia upon Sunqur al-Ashqar's request; thus, the kingdom maintained its direct connection with Ilkhanate. After that, King Hethum endeavoured to make an amicable agreement between Ilkhanids and Mamluks, but the problems among the parties did not get a chance for peace.

King Hethum paid a visit to thank Abaqa Khan who had a big part in his son's liberation. He appeared before the ilkhan with Prince Leon, said he wanted to abdicate the throne because of his old age, and asked for his son to be approved as Cilician Armenian king instead of himself. Abaqa Khan welcomed King Hethum's requests. Hethum died nearly a year later in 1271, but his son and successor Leon reigned as king of the Armenian Kingdom of Cilicia until his death in 1289. On the other hand, Amir Sunqur al-Ashqar continued his dynamic life as a high-ranking Mamluk amir. In conclusion, diplomatic contacts which led to interchange of Prince Leon and Amir Sunqur and following attempts, could not create a certain peace agreement. Ilkhanid-Mamluk relations which started hostile continued in the same way, and time to time manifested itself *de facto* by conflicts.

Giriş

Cengiz Han döneminde ve müteakip süreçte gelişen Moğol istilâsı Karpatlar'a kadar tüm Avrasya boyunca etkili olmuştur. Bu istilâ hareketi, bir yönüyle İran merkezli İlhanlı Devleti'nin teşekkül etmesi ve bu devletin bulunduğu coğrafyada ve hinterlandında çeşitli değişiklikler meydana getirmesiyle kendini göstermiştir.

Möngke Kağan, tahta geçtiği 649/1251 yılında Büyük Moğol İmparatorluğu'nun tek bir merkezden yönetilemeyecek kadar büyümüş durumda olduğu düşüncesinden ve doğuda ve batıda henüz Moğol hâkimiyetinde olmayan bölgelerin ele geçirilmesi amacıyla hareketle idari bir taksimata girişmişti. Önce kardeşi Kubilay'ı Çin ülkesinin yönetimiyle görevlendiren Möngke Kağan, idare yeteneğini fark ettiği diğer kardeşi Hülegü'yü ise 650/1252-53 yılında batı ülkelerinin fethine memur kılmıştı.¹ Möngke Kağan, bu görevlendirme kapsamında kardeşi Hülegü'ye Ceyhun'dan Mısır beldelerinin en uzak noktalarına kadar olan bölgeyi itaat altına almasını ve Irak hâkimleri ile Abbasî halifesine boyun eğdirmesini emretmişti.² Hülegü, buna ek olarak İsmâilî kalelerini yıkmak ve bu taifeyi yerinden söküp atmakla da görevli kılınmıştı.³ Moğol kağanı, daha önce İran'a gönderilmiş olan Curmağın ve Baycu Noyanların idaresindeki Moğol askerî birlikleriyle

¹ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev. M. Öztürk, TTK, Ankara, 2013, s. 497; René Grousset, *Stepler İmparatorluğu – Attilâ, Cengiz Han, Timur*, Terc. H. İnalçık, Yay. Haz. E. Tokdemir-M. Dönmez, TTK, Ankara, 2015, s. 356; Osman G. Özgüdenli, *Orta Çağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 232; Thomas T. Allsen, *Mongol Imperialism – The Policies of the Grand Qan Möngke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*, University of California Press, London, 1987, ss. 1-4, 47-51; Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017, s. 117.

² Reşidu'd-din Fazlullah-i Hemedânî, *Cami'u'l-tevârih*, Neşr. M. Ruşen-M. Musevî, C. II, Neşr-i Elbruz, Tahran, 1373, ss. 976-977; J.A. Boyle, "Dynastic and Political History of the Il-khans", *The Cambridge History of Iran*, Ed. J.A. Boyle, Vol. V, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 340.

³ Fazlullah, a.g.e., C. II, s. 979; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, Çev. M. Öztürk, TTK, Ankara, 2018, ss. 477-478; F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 1970, s. 11.

birlikte Tayir Bahadır'ın kuvvetlerini ve Cengiz Han evlâdının hizmetinde bulunan askerlerin 1/5'ini Hüleğü emrine vermişti.⁴

Moğol kitlelerinin 1256 yılında Hüleğü önderliğinde İran'a gelişi, Moğolların bu bölgeye yönelik daha önceki harekâtlarının aksine, merkeze bağlı bir devlet organizasyonunun ortaya çıkışını sağladı. Hüleğü, İran'a geldiği sırada halihazırda Moğol metbuiyetini tanımakta olan mahallî idareleri belli başlı şartları yerine getirmeleri koşuluyla itaat altına alarak bölgede mevcut mahallî hâkimlerin desteğini almaya muvaffak oldu. Bu sırada pek çok İsmailî kalesi Kitbuka Noyan eliyle teslim alınırken Kasım 1256'da Alamut Kalesi ele geçirildi.⁵ Bu faaliyetlerinden Môngke Kağan'ın emirlerine harfiyen uyduğu anlaşılan Hüleğü'nün bir sonraki hedefi Bağdat merkezli Abbasî Halifeliği idi. Kalabalık bir orduyla Bağdat'a yönelen Hüleğü, kısa bir sürede şehri alarak Abbasî hilafetine son verdiği gibi son halife Müsta'sım-Billâh'ı feci bir şekilde katletti (656/1258) ve İlhanlı askerî harekâtını Suriye sahasına yönlendirdi.⁶ Bu gelişmeler İlhanlıların Ön Asya'da son derece önemli bir güç olarak yükselmesine neden olurken Memlûk Sultanlığı'nın İslâm'ın ve Müslümanların hâmis ve İlhanlıların bölgedeki rakibi olarak ortaya çıkmasını sağladı.⁷

Bu çerçevede hasmâne başlayan İlhanlı-Memlûk ilişkileri taraflar arasında diplomatik bağlantıların kurulmasını da beraberinde getirecekti. Taraflar arasındaki diplomatik temaslardan biri, Sultan Baybars'ın 1266'daki Kilikya seferinde esir alınan Kilikya Ermeni Krallığı Prensi Leon konusunda olacaktı. Bu çalışma, Kilikya Ermeni

⁴ Hüleğü'yle birlikte İran'a gönderilen Moğol ordusunun mahiyeti hususunda bkz. Allsen, a.g.e., s. 203; Bertold Spuler, *İran Moğolları – Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Çev. C. Köprülü, TTK, Ankara, 2011, s. 59; Mustafa Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilâtı – Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm*, TTK, Ankara, 2020, s. 48. Môngke Kağan aynı zamanda İran'a gidecek Moğol ordusunda bulunan her bir nefere verilecek iaşenin Anadolu'dan temin edilmesi için Baycu Noyan'ı görevlendirdi (Fazlullah, a.g.e., C. II, s. 976; Cüveynî, a.g.e., s. 499; Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nasrî*, Çev. ve Notl. M. Uyar, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 153).

⁵ Fazlullah, a.g.e., C. II, ss. 981-984; Cüveynî, a.g.e., ss. 505-509; Yuvalı, a.g.e., ss. 140-145; H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilasları – Cengiz ve Hülâgü Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, ss. 237-247.

⁶ Fazlullah, a.g.e., C. II, ss. 1008-1019; Cüzcânî, a.g.e., ss. 155-165; Kazvinî, a.g.e., s. 478; Abbâs İkbâl Aştıyânî, *Târîh-i Mogül*, İntişarât-ı Sepehr Edeb, Tahran, 1389, ss. 186-205; Şîrin Beyânî, *Mogülân ve Hükümet-i İlhânî der-İrân*, Sâzmân-ı Mütâlâa ve Tedvîn-i Kutûb-i Ulûm-i İnsânî Dânişgâhâ (Semt) Merkez-i Tahkîk ve Tovse'e-i Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1394, ss. 164-171; Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, Çev. Ş. Yaltkaya, TTK, 2011, Ankara, ss. 25-35; Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkelerinin Altın Çağı*, Çev. A.T. Özcan, Selenge Yay., İstanbul, 2015, ss. 104-109; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, Çev. H.D. Andreasyan, Yay. Haz. İ. Aslan, Ed. F. Hacısalihoğlu, Post Yayın Dağıtım, İstanbul, 2017, ss. 106-108; Genceli Kiragos, *Moğol İstilasları 1220-1265*, Fransızcaya Terc. E. Dulaurier, Türkçeye Terc. M. Kemal Bey, Notl. F. Hacısalihoğlu-İlhan Aslan, Ed. A. Pul, Post Yay., İstanbul, 2018, ss. 130-134; Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, Fransızcaya Terc. E. Dulaurier, Türkçeye Terc. G. Solmaz, Elips Kitap, Ankara, 2009, ss. 76-79; Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, Çev. H. Polat, TTK, Ankara, 2016, ss. 32-33; P. Thorau, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, Longman, 1992, London-New York, ss. 61-70; Sümer, a.g.m., ss. 25-26; Spuler, a.g.e., ss. 60-63; Grousset, a.g.e., ss. 357-359; Boyle, "Dynastic and Political History of the Ilkhans", ss. 341-349; V.V. Barthold, *İslâm'da İktidarın Serüveni Halife ve Sultan*, Çev. İ. Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012, ss. 63-64; Özgüdenli, Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar, s. 235; Yuvalı, a.g.e., ss. 147-160; Özdemir, a.g.e., ss. 262-285; Osman G. Özgüdenli, *Moğol İrânında Gelenek ve Değişim: Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2009, s. 44.

⁷ Memlûkler bu dönemde İslâm dünyasının en büyük siyasî gücü olmaya namzet durumdaydı. Nitekim 667/1269 yılında hac farızasını ifâ etmek üzere Mekke'ye giden Sultan Baybars, Mekke ve Medine emirleri tarafından baş hükümdar telakki edilmişti (Barthold, a.g.e., s. 68).

Krallığı, İlhanlı Devleti ve Memlûk Sultanlığı'nı diplomatik manada bir araya getiren bu hadiseyi konu edinmektedir. Bu kapsamda öncelikle İlhanlılar ve Memlûkleri rakip güçler olarak karşı karşıya getiren süreç incelenmektedir. İkinci olarak, Abaka Han'ın ilhanlığının başlangıç evresinde İlhanlı-Memlûk mücadelesi ve Kilikya Ermeni Krallığı'nın bu mücadeledeki konumu üzerinde durulmaktadır. Üçüncü olarak, Prens Leon'un esareti ve özgürlüğüne giden yolda Memlûk emiri Sungur el-Aşkar ile mübadele edilmesi ele alınmaktadır. Nihayet, tüm bu temasların İlhanlı-Memlûk rekabeti ile diplomasisindeki yeri ve söz konusu sürece etkisi tetkik edilmektedir.

Abaka Han Dönemine Kadar İlhanlı-Memlûk Münasebetlerine Kısa Bir Bakış

Hülegü'nün İran'a gelerek bu sahada ve çevresinde büyük değişiklikler meydana getirdiği sırada henüz tesis edilmiş olan Kahire merkezli Memlûk Devleti, çocuk yaştaki Sultan Melikü'l-Eşref ve atabeyi İzzeddin Aybek tarafından idare ediliyordu. İzzeddin Aybek, Moğolların Bağdat'a saldırmalarını bahane edip çocuk sultanı hâl ederek tahta çıktıysa da bir süre sonra öldürüldü. Bunun ardından Aybek'in küçük yaştaki oğlu Nüreddin Ali sultanlığa, memlûklerinden Kutuz ise sultan naipliğine getirildi. Bir süre sonra Moğolların Bağdat halifeliğini ortadan kaldırarak Suriye'ye doğru ilerlemesi üzerine sultan ilan edilen Kutuz, dâhili anlaşmazlıkları gidermek suretiyle gücünü arttırdı.⁸

Hülegü, İran'da Moğol idaresini tesis ettikten hemen sonra gerçekleştirdiği askerî faaliyetlerle bölgedeki nüfuzunu genişletmişti. Möngke Kağan'ın emirleri doğrultusunda gündeme gelen Mısır ülkesine hâkim olma ideali, İlhanlıların Suriye bölgesine doğru yayılma girişimlerini beraberinde getiriyor, bu durum İlhanlı-Memlûk çatışmasını kaçınılmaz kılıyordu. Memlûkler için ise Suriye ve Filistin sahasının müdafaa edilmesi, devletin devamlılığı açısından son derece mühim bir nitelik taşıyordu. Zira Memlûkler, Suriye üzerindeki siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruma altına almak, bilhassa İslam dünyasının hamisi olarak Müslüman beldelerini Moğol müdahalelerine karşı korumak mecburiyetindeydi. Ramazan 657/Eylül 1259'da emrindeki orduyla birlikte harekete geçen Hülegü, Cizre, Urfa, Düneyser, Nusaybin ve Harran'ı aldıktan sonra Halep'i kuşattı. Şehir bir süre direndiyse de 9 Safer 658/25 Ocak 1260'ta Moğol ordusu tarafından ele geçirildi.⁹ Halep istilâsını takiben Hülegü tarafından Şam'ın zaptına görevlendirilen Kitbuka Noyan, şehir halkının aman dilemesiyle bu kaleyi almaya muvaffak oldu (17 Safer 658/2 Şubat 1260).¹⁰

Hülegü, Şam ve Halep gibi önemli kaleleri ele geçirdikten hemen sonra doğudan gelen elçiler vasıtasıyla Moğol kağanı ağabeyi Möngke Kağan'ın öldüğünü haber aldı. Bunun üzerine Halep'ten geri dönerken Şam beldelerini müdafaa etmesi için Kitbuka Noyan'ı iki tünden az bir kuvvetle Suriye'de bıraktı.¹¹ Aynı zamanda Moğol elçisini

⁸ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, C. XXIX, 2004, s. 90; El-Mansûrî, a.g.e., ss. 33-34.

⁹ Moğolların Halep istilâsı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Harun Yılmaz, "Dimaşk'ın En Zor Yılı: Şehrin Moğollar Tarafından İşgali (658/1260)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 37, 2017, s. 76.

¹⁰ Fazlullah, a.g.e., C. II, ss. 1025-1027; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, İng. Çev. E.A.W. Budge, Tür. Çev. Ö.R. Doğrul, TTK, Ankara, 1987, ss. 573-574; Grousset, a.g.e., ss. 362-365.

¹¹ Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 575; John M. Smith Jr., "Ayn Jälüt: Mamlûk Success or Mongol Failure?", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. ILIV, No. 2, 1984, ss. 310-311; Bayarsaikhan Dashdondog, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill, Leiden-Boston, 2011, s. 144; Yılmaz, a.g.m., s. 80;

kırk nökerle beraber Mısır'a gönderdi. Hülegü, Kutuz'a gönderdiği mesajda Tanrı'nın yeryüzü memleketlerinin tamamını Cengiz Han ve mahdumlarına bağışladığını, Moğolların kendilerine karşı gelenleri yenilgiye uğrattıkları gibi beldelerini de harap ettiklerini belirtti; kendisine itaat edip huzuruna gelerek vergi vermesini, eğer bu şartları kabul etmezse savaşa hazırlanmasını bildirdi. Mesajı alan Kutuz ümera ile istişare ederek Moğol elçilerini katletti. ¹² Bunu takiben Moğollarla karşılaşmak amacıyla beraberindeki Memlûk kuvvetleriyle birlikte yola çıkan Kutuz, Baydar'ın başında bulunduğu Moğol öncü birliğini püskürttü. Baydar'ın Asî Nehri kıyısına kadar çekilmesinin hemen ardından Kitbuka Noyan harekete geçti. Bu sırada Kutuz ordusunu savaş düzenine sokmak ve pusu kurmakla meşguldü. Yizrael Vadisi'nde yer alan Ayn Câlût mevkiinde meydana gelen muharebenin seyrini Moğol askerlerinin olası kaçışları sırasında kullanmaları muhtemel olan güzergâh üzerine kurulu pusu noktalarında bekleyen Memlûk askerleri belirledi. Moğol okçularının muttasıl ok atışlarıyla başlayan mücadele, bir süre sonra yerini Moğol ordusunun bozularak kaçmasına bıraktı. Bu sırada gizlendikleri pusulardan çıkan Memlûk kuvvetleri Moğolları bozguna uğratmaya ve Kitbuka Noyan'ı öldürmeye muvaffak oldu (25 Ramazan 658/3 Eylül 1260).¹³

Ayn Câlût Savaşı Memlûkler açısından büyük bir zaferle nihayete ermişti. Batıda Moğol ilerleyişini durduran bu savaş bölgede yaklaşık bir yıldır devam eden Moğol hâkimiyetini de sona erdirdi.¹⁴ Ayn Câlût, aynı zamanda İslâm âlemi açısından da Moğol istilâsı karşısında alınan önemli bir galibiyet telakki edildi. Ayrıca bu galibiyet henüz teşekkül eden Memlûk iktidarının meşruiyet ve istikrar ihtiyacına da katkıda bulundu.¹⁵ Diğer yandan bozgunu ve Kitbuka Noyan'ın katlini haber alan Hülegü, bu mağlubiyetin ve önde gelen bir İlhanlı komutanının intikamını almak için büyük bir orduyu yeniden Şam ve Mısır'a sevk etmek istediye de Möngke Kağan'ın ölümüyle birlikte saltanat ailesi üyeleri arasında ortaya çıkan, yeni Moğol kağanının kim olacağına ilişkin tartışmalar buna müsaade etmedi. Hülegü büyük bir teessür ve intikam duygusu içerisinde Meraga yakınlarındaki Çağatu Suyu kenarında vefat etti (19 Rebîü'l-âhîr 663/8 Şubat 1265).¹⁶

Abaka Han Döneminin Başlangıç Evresinde İlhanlı-Memlûk Münasebetleri

Hülegü'nün ölümü üzerine en büyük oğlu Abaka, Çağannavur (Beyaz Nehir) kenarında yapılan toplantıda tüm emir ve şehzadelerin ittifakıyla ikinci İlhanlı olarak İlhanlı tahtına çıktı (3 Ramazan 663/19 Haziran 1265). Memlûk müverrihi Makrizî, 664/1266 yılı

¹² Fazlullah, a.g.e., C. II, ss. 1028-1031; El-Mansûrî, a.g.e., s. 35; Boyle, "Dynastic and Political History of the Il-khans", s. 351; Ahmet Sağlam, "Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri", *Belleter*, C. LXXXII, S. 293, Nisan 2018, ss. 86-87.

¹³ Fazlullah, a.g.e., C. II, ss. 1031-1033; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 576; İbnü'l-İbrî, a.g.e., ss. 40-41; Korykoslu Hayton, a.g.e., s. 119; Müverrih Vardan, a.g.e., s. 109; Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012, ss. 63-64; Genceli Kiragos, a.g.e., ss. 140-141; Müverrih Kiragos, a.g.e., s. 82; el-Mansûrî, a.g.e., ss. 35-37; Grousset, a.g.e., ss. 366-367; Sağlam, a.g.m., s. 88; Smith Jr., a.g.m., ss. 326-328; Thorau, a.g.e., ss. 75-77; Abdul-aziz Khowaiter, *Baibars the First: His Endeavours and Achievements*, The Green Mountain Press, London, 1978, ss. 20-22; Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlût Savaşı", *DİA*, C. IV, 1991, s. 276.

¹⁴ Yılmaz, a.g.m., ss. 92-93.

¹⁵ Hatice Güler, *Memlûkler: Siyasetten Medeniyete Seçmeler*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2020, s. 11; Khowaiter, a.g.e., s. 22; Özaydın, a.g.m., s. 276.

¹⁶ Fazlullah, a.g.e., C. II, s. 1051; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, ss. 584-585; Abbâs Zeryâb, "Abâkâ Hân", *Dâ'iretu'l-Ma'ârif-i Bozorg-i İslâmî*, C. I, 1368, s. 336.

olaylarını anlatırken Abaka Han elçilerinin pek çok hediyeyle birlikte Sultan Baybars katına giderek şifahen sulh teklifinde bulduklarını anlatmaktadır. Görünüşe göre İlhanlı elçileri, Abaka'nın tahta çıktığını Memlûk merkezine bildirmek için gitmişlerdi. Ancak bu elçi taifesinin Baybars'a gidişinin, Memlûklerle İlhanlılar arasında sulh antlaşması tertip etmekten ziyade Memlûk sultanının Abaka'ya itaat etmesini sağlamaya yönelik, tehditkâr bir mesaj gönderme amacını taşıdığı anlaşılmaktadır.¹⁷

İlerleyen süreçte bu iki devlet arasında yaşanan çekişme, Abaka Han'ın babası Hülegü'nün yayılmacı siyasini takip ettiğini, bu sebeple Memlûkleri baş düşman addettiğini göstermektedir. Bu rekabette güçlü kalabilmek için Doğu Akdeniz sahilindeki Haçlılarla iyi ilişkiler kuran Abaka Han Müslüman değildi; hatta Haçlıların dostu ve müttefiki, Kilikya Krallığı'nın da metbuu olarak tıpkı babası Hülegü gibi Hıristiyan destekçisi idi.¹⁸ Buna karşın Baybars, yakın zamanda İslâm dinini kabul ettiğini haber aldığı Altın Orda hanı Berke ile iyi ilişkiler kurmaya hazırlanıyordu. Zira her ikisi de Moğol ulusu olan İlhanlılar ve Cuciogulları (Altın Orda Devleti) arasında diğer pek çok meseleyle birlikte temelde Azerbaycan sahasının hâkimiyeti problemi çerçevesinde gelişen çatışmalar mevcuttu.¹⁹ Altın Orda hanları Derbend, Erran ve Azerbaycan'da hak iddia ediyorlar, buna karşın Hülegü ve Abaka Han bu bölgeleri mücavir sahaları addediyorlardı. Ayrıca İslâm dinini henüz kabul eden Berke Han ve onu takip eden tebaası Bağdat'a girerek son Abbâsî hilafetini ortadan kaldırdıkları için İlhanlılara intikam besliyor,²⁰ bu gerekçelerle fırsat buldukça Derbend, Erran, hatta Azerbaycan'a hamle yapıyorlardı.²¹ Nitekim bölgenin kontrolü üzerine yükselen gerilim Hülegü döneminde İlhanlılarla Altın Orda kuvvetlerini karşı karşıya getirdi, Altın Orda hanı Berke, Terek Irmağı kenarında gerçekleşen muharebede İlhanlıları ağır bir yenilgiye uğrattı (Rebü'l-evvel 661/Ocak 1263).²²

¹⁷ Anne F. Broadbridge, "Mamluk Ideological and Diplomatic Relations with Mongol and Turkic Rulers of the Near East and Central Asia (658-807/160-1405)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *The University of Chicago, Department of Near Eastern Languages and Civilizations*, Chicago, 2011, s. 47; Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks- The Mamluk-Ilkhanid War 1260-1281*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, ss. 111-114; Sağlam, a.g.m., s. 89.

¹⁸ Zeryâb, a.g.md., s. 336; Mustafa Akkuş, *Moğollarda Din ve Siyaset – İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2020, ss. 135-140.

¹⁹ İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2003, ss. 38-43.

²⁰ Reşidu'd-dîn'e göre Berke Hülegü'yü son halifeyi *aka ve ini* (Moğol büyükleri ve küçükleri) ile *kengeş* (müzakere) etmeksizin, tek başına aldığı bir kararla idam etmekle suçluyordu (Fazlullah, a.g.e., C. II, s. 1044; Adil Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, Çev. A. Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2019, s. 112; Grousset, a.g.e., s. 367). Zira Mönge Kağan, İran'ı yönetmekle görevlendirdiği kardeşi Hülegü'ye eğer Moğollara itaat etmezse halifeyi öldürmesini ve mülkünü tahrip etmesini emretmişti. Pek çok kaynaktan halifenin Bağdat'ın ele geçirilmesinin ardından Moğollara kayıtsız şartsız teslim olmasına rağmen katledildiği yazılıdır. Berke'nin Hülegü'yü böylesine önemli bir olayda Moğol büyüklerine danışmadan hareket etmekle suçlaması, onun Mönge Kağan'ın Hülegü'ye yönelik öğütlerinden ve son halifenin nasıl öldürüldüğünden haberdar olduğunu ortaya koymaktadır. İslâm'a katılmış olmanın heyecanı ile birlikte hilafetin ilgasının ve son halifenin katledilmesinin yarattığı duyguyla Berke'nin Hülegü'ye karşı intikam hissiyle dolu olması tabiidir. Ancak mesele iki taraf arasındaki diğer sorunlarla birlikte değerlendirildiğinde, Berke'nin halifenin idamı hususunda Hülegü'yü *yasaya aykırı* gelmekle itham etmesinin daha ziyade onun Hülegü'ye karşı çıkacağı sefere meşruiyet zemini hazırlama arayışından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

²¹ Zeryâb, a.g.md., s. 334.

²² Fazlullah, a.g.e., C. II, ss. 1045-1046; Kazvini, a.g.e., ss. 478-479; Boyle, "Dynastic and Political History of the Ilkhans", ss. 352-354; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1976, s. 56-57; W. Barthold, "Berke", Çev. J.A. Boyle, *EI2*, Vol. I, E.J. Brill,

Altın Orda Hanlığı ile İlhanlılar arasındaki sorunların bilincinde olan Baybars, İlhanlılara karşı Berke ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalıştı ve Berke'ye 659/1260-1261 yılında elçi göndererek onu Hülegü ile savaşmaya teşvik etti.²³ Ancak bu sırada Berke'nin durumu oldukça kritikti, zira Azerbaycan üzerine İlhanlılarla olan rekabeti tedricen yükseliyordu. Berke, Terek zaferinden ancak beş ay sonra, Mayıs 1263'te Baybars'a cevap verebildi. Sabitov'un isabetli şekilde belirttiği gibi bu gecikmenin sebebi, Berke'nin Memlûklerle ittifak kurması halinde kendisi aleyhine gelişmesi muhtemel Cengiz ulusları koalisyonu karşısında tek kalma korkusuydu.²⁴ Bununla birlikte Altın Orda hanları İlhanlılara karşı Azerbaycan'daki hak iddialarından vazgeçemediler, hatta zaman zaman bu amaç doğrultusunda bölgeye yönelik askerî faaliyetler tertip ettiler. Ancak girişilen askerî seferler ve Memlûklerle yapılan ittifaklar Altın Orda hükümdarlarının nihaî amaçlarına ulaşmalarını sağlayamadı.²⁵

İlhanlılar ve Memlûkler arasındaki ilişkiler XIII. yüzyıl Ön Asya'sına olan etkileri açısından son derece önemli bir meseledir. Düşmanca başlayan münasebetler her iki tarafın da bir diğerine karşı ittifaklar elde etme amacıyla diplomasi yürütmesine sebep olmuştur. Bu süreçte rakip güçler arasında gerilen ilişkiler zaman zaman sıcak çatışmalara da sahne olmuştur.

1266 Krizi: Baybars'ın Kilikya Seferi ve Yankıları

XIII. yüzyılda Kilikya Ermeni Krallığı'nın konumu İlhanlı-Memlûk ilişkileri bağlamında dikkate şayan bir görünüm arz eder. Zira İran merkezli kurulan İlhanlı Devleti başlangıcından itibaren Hristiyanları destekleyen, hatta onların hâmilliğini yapan bir idare tarzı benimsemiştir. İlhanlılar ve Ermeniler arasındaki tâbi-metbu ilişkisi, bu iki gücün bazı siyasî ve askerî olaylarda birlikte hareket etmesine olanak vermiştir.

İlk ilhan Hülegü'nün Hristiyan destekçisi olduğu pek çok Ermeni kronik yazarı tarafından ifade edilmiştir. Onun baş hatunu Dokuz Hatun'un Hristiyan olduğu ve ordugâhında taşınabilir bir kilise bulundurduğu bilinmektedir. Yine Dokuz Hatun'un dindaşlarını, bilhassa Ermenileri himaye ettiği bazı çağdaş Ermeni tarih yazarları tarafından vurgulanmaktadır.²⁶ Bu durumun Hülegü'nün Hristiyanlara karşı bakış açısını etkilediği muhakkaktır.²⁷ Zira Möngke Kağan henüz Hülegü'yü İran'a yolcu ederken ona bütün işlerde Dokuz Hatun'la meşveret etmesini salık vermiştir.²⁸ İlhanlı Devleti'nin dâhili siyasetini etkileyen bu husus, Kilikya Ermeni Krallığı başta olmak üzere İlhanlılara tâbi Hristiyan hâkimiyetler bağlamında devletin hâricî siyasetinde de etkili olmuştur.

Leiden, 1986, s. 1188; A.Y. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve İnhitayı (Zolotaya Orda)*, Çev. Hasan Eren, Maarif Vekâleti, Ankara, 1955, ss. 57-59; Kamalov, a.g.e., ss. 57-59; İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Yay. Haz. H. Alan-İ. Kemaloğlu, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2016, ss. 102-103.

²³ Kamalov, a.g.e., s. 44; Kafalı, a.g.e., s. 57; Barthold, a.g.md., s. 1188; Yakubovskiy, a.g.e., ss. 60-62. Sultan Baybars ile Berke Han arasındaki diplomatik temaslar hakkında bkz. Broadbridge, a.g.t., ss. 29-39.

²⁴ Z.M. Sabitov, "Politicheskaya Istoriya Ulusa Dzhuchi v 1256-1263 Godakh", *Zolotoordynkoye Obozpeniye*, No. 2, 2015, ss. 51-54.

²⁵ Zeryâb, a.g.md., s. 334; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 217.

²⁶ Korykoslu Hayton, a.g.e., s. 110; Aknerli Grigor, a.g.e., s. 57; Müverrih Vardan, a.g.e., ss. 104-105.

²⁷ Hülegü'nün Hristiyanlık yanlısı siyaseti ve Dokuz Hatun'un bu siyasete etkisi hususunda bkz. Grousset, a.g.e., ss. 359-361; Spuler, a.g.e., 228-232; Yılmaz, a.g.m., s. 83.

²⁸ Fazlullah, a.g.e., C. II, s. 977.

Güney Anadolu'da Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin aşağı kısmında kalan bölgeye Türk iskânı öncesinde Kilikya adı verilmekteydi. Kilikya, Emevîlerden sonra İslâm dünyasına hâkim olan Abbasîlerin zayıflamasıyla X. yüzyılın ikinci yarısında tekrar Bizans eline geçmişti.²⁹ Bizans İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'yu ilhak politikası gereği önce İç Anadolu'ya tehcir edilen Ermenilerin bir kısmı daha sonra Kilikya bölgesine inmişti.³⁰ Böylece XI. yüzyılın başlarından itibaren Kilikya'da demografik açıdan kendini göstermeye başlayan Ermeni varlığı, bir süre sonra Bizans İmparatorluğu tarafından siyasî olarak da tanınmış ve Kilikya bölgesinin Küçük Ermenistan adıyla da anılmasını sağlamıştı.³¹ Bizans İmparatorluğu'na bağlı şekilde siyaseten varlık gösteren Kilikya Ermenileri, I. Haçlı Seferi ile Anadolu'ya gelen kitlelere iâşe ve rehberlik gibi konularda yardımda bulundular. Buna mukabil Haçlı reisleri Ermeni lideri Konstantin'e "Baron" unvanı verdikleri gibi onu kontluk rütbesine yükselttiler.³² Kilikya Ermeni Baronluğu'nun III. Haçlı Seferi sırasında iyiden iyiye güçlenmesi, o sırada Ermeni baronu olan II. Leon'un Alman İmparatoru VI. Heinrich eliyle taç giymesine olanak verdi. Bu gelişmeyle II. Leon Alman imparatorunun yüksek hâkimiyetini tanımak koşuluyla "Kral" unvanını almaya muvaffak oldu.³³ II. Leon'un ölümüyle (1219) başlayan çalkantılı sürecin nihayetinde krallığın hâkimiyeti Rupenlilerden Hetumlulara geçti. Kral II. Leon'un dul eşi Isabella ile evlenen Hetum, taç giyerek Kilikya Ermeni kralı ilan edildi (1226).³⁴

Kilikya Ermeni Kralı Hetum, Köseadağ Savaşı neticesinde Küçük Asya'yı hâkimiyet altına alan Moğollara itaat etmekte gecikmedi.³⁵ Buna ek olarak 1247 yılında kardeşi Simbat'ı çok sayıda hediyeyle birlikte dönemin Moğol İmparatoru Güyük Han'ın huzuruna gönderdi.³⁶ Moğollara itaat arz eden Kral Hetum, Kilikya bölgesindeki egemenliğini sürdürdüğü gibi ihtiyaç duyduğu anlarda Moğol askerî desteğini alma taahhüdüne de mâlik oldu. Ayrıca 1253'te Möngke Kağan'ın huzuruna bizzat gitmesi sayesinde Ermenilere daha

²⁹ Abû'l-Farac, a.g.e., C. I, ss. 264-265; *Urfulu Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H.D. Andreasyan, TTK, Ankara, 2019, ss. 8-9; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. F. Işıltan, TTK, Ankara, 2015, s. 269; M. Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, KÖKSAV, Ankara, 1999, s. 16; M. Canard, "Cilicia", *EL2*, Vol. II, 1991, s. 36.

³⁰ Nina G. Garsoïan, "The Problem of Armenian Integration into the Byzantine Empire", *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*, ed. H. Ahrweiler-A.E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 1998, ss. 56-57; T.S.R. Boase, "The History of the Kingdom", *The Cilician Kingdom of Armenia*, Ed. T.S.R. Boase, Scottish Academic Press, Edinburg-London, 1978, s. 2; Seta B. Dadoyan, *The Armenians in the Medieval Islamic World*, Vol. II, Transaction Publishers, New Jersey, 2013, ss. 156-157; Simon Payaslian, *The History of Armenia – From the Origins to the Present*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, ss. 76-77; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara, 2019, ss. 107-108; İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *Neşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, 2012, ss. 72-76.

³¹ Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. T. Alkaç, Alfa Yay., İstanbul, 2015, s. 473; Ayşe Ayçiçek, "Kilikya Ermeni Baronluğunun Ortaçağ Anadolu Tarihindeki Yeri Üzerine", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2018, s. 62, 77.

³² Gökhan, a.g.m., ss. 79-80. Ermeni liderleri 1198'e kadar "Baron" unvanıyla anılmışlardır (Ersan, a.g.e., ss. 116-117).

³³ Ersan, a.g.e., ss. 116-117, 155-156; Gökhan, a.g.m., ss. 90-91; Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni Münâsebetleri", *Gazi Akademik Bakış*, C. VIII, S. 16, 2015, ss. 171-172.

³⁴ Kaşgarlı, a.g.e., s. 63; Ersan, a.g.e., ss. 174-176, 183; Boase, a.g.m., s. 23; Payaslian, a.g.e., s. 90; Canard, a.g.md., s. 38;

³⁵ Genceli Kiragos, a.g.e., s. 89; Müverrih Kiragos, a.g.e., s. 52; Dashdondog, a.g.e., ss. 79-80.

³⁶ Genceli Kiragos, a.g.e., s.109, 120; Müverrih Kiragos, a.g.e., s. 63, 69; Dashdondog, a.g.e., ss. 80-84; J.A. Boyle, "The Journey of Het'um I, King of Little Armenia, to the Court of the Great Khan Möngke", *Central Asiatic Journal*, Vol. IX, No. 3, 1964, s. 178; Ersan, a.g.e., ss. 187-188; Thorau, a.g.e., s. 60.

önce verilen hakların kağan tarafından genişletilmesini sağladı. Kilikya Ermeni kralı, Möngke Kağan'dan aldığı *yarlığ* ile tüm rahipler ve kiliselerin vergilerden muaf tutulmasını, Müslümanların Ermenilerden aldığı yerlerin iade edilmesini ve batıdaki Moğol garnizonunun ihtiyaç halinde kendilerine yardım etmesini garanti altına aldı.³⁷ Kilikya Ermeni Krallığı'nın Moğollara tâbi olma durumu Hülegü'nün İran'a gelişinden sonra da devam etti,³⁸ hatta tâbi ve metbu tarafların daha yakın ilişkiler geliştirmesine imkân verdi. Bu süreçte Küçük Asya'nın güneyinde İlhanlılara bağlı şekilde hüküm süren Kilikya Ermenileri, hediye ve vergi vermek ve gerekli görüldüğü takdirde asker temin etmek suretiyle İlhanlılara olan bağlılıklarını gösterdiler. Ermenilerin Hülegü'nün seferlerine yaptığı katkıların İlhanlı idaresi katında taltif görmesi sayesinde iki taraf arasındaki münasebetler tâbi-metbu ilişkisinden ziyade bir noktaya geldi.³⁹ Ermeni kralı Hetum'un Hülegü'nün 1260 yılındaki Suriye seferine katılması ve bu sefere katkıları, kendisine pek çok esir ve ganimetin yanında Behisni, Derbsâk, Merziban, Ra'bân, Şeyh el-Hadîd ve Maraş gibi kaleleri kazandırdı.⁴⁰

Kilikya Ermeni Krallığı, bünyesinde barındırdığı siyasî, ekonomik ve askerî güçten ziyade egemen olduğu coğrafyanın stratejik ehemmiyetiyle Suriye ülkesinin hâkimiyeti üzerine düğümlenen İlhanlı-Memlûk rekabetinde ön plana çıkıyordu. İlhanlılar zaviyesinden bakıldığında bölgede hâkimiyet kurma, daha da önemlisi hâkimiyeti sürdürme bağlamında Suriye'nin arka bahçesi ve Anadolu'ya uzanan köprüsü konumunda olan Kilikya'yı her şart altında elde tutmak elzemdi. Bu yüzden Hülegü döneminde Kilikya Ermenileri ile geliştirilen yakın ilişkinin Abaka Han döneminde de aynı şekilde seyretmesi önemliydi. Ermeni Krallığı içinse büyüyen Memlûk tehlikesine karşı Doğu Akdeniz'deki Haçlılarla ve bilhassa metbu durumundaki İlhanlılarla kurulan iyi ilişkilerin devamını sağlamak, aynı zamanda krallığın geleceğini teminat altına almak anlamına geliyordu.

Memlûk cephesine bakıldığında ise Ayn Câlût Savaşı'ndan sonra Memlûk hükümdarı Kutuz Şam'a, Baybars ise Kahire'ye gitmişti. Kutuz, Ayn Câlût zaferinde önemli payı bulunan ünlü Memlûk emiri Baybars'ın kendisine karşı başkaldırı niyetinde olduğunu haber alarak Mısır'a gitmek üzere yola çıktı. Baybars birçok Memlûk emiri ile birlikte hareket ederek yol üzerinde Kutuz'u yakalayıp öldürdü (17 Zilkade 658/24 Ekim 1260). Yanında bulunan Memlûk askerleri Baybars'a sadakat yemini ettiler ve onu

³⁷ Korykoslu Hayton, a.g.e., ss. 96-100; Genceli Kiragos, a.g.e., ss. 120-122; Müverrih Kiragos, a.g.e., ss. 69-70; Müverrih Vardan, a.g.e., s. 103; Spuler, a.g.e., s. 229; Ersan, a.g.e., ss. 192-193; Kaşgarlı, a.g.e., ss. 72-73; Gökhan, a.g.m., ss. 100-102; Payaslian, a.g.e., ss. 90-91; Canard, a.g.md., s. 38; Dadoyan, a.g.e., s. 182.

Kral Hetum'un Möngke Kağan katına yolculuğu hakkında detaylı bilgi için bkz. Boyle, "The Journey of Het'um I", ss. 175-189; Dashdondog, a.g.e., ss. 84-89; Boase, a.g.m., s. 25.

³⁸ İlhanlılar Yakınoğu coğrafyasındaki pek çok devlet gibi Kilikya Ermeni krallığının da siyasî hâkimiyetini - kendilerine tâbi olmaları koşuluyla- aynen devam ettirme uygulamasını benimsemişlerdi. İlhanlılara tâbi bu devletlerin siyasî, idarî ve malî konularda İlhanlı denetimini altında idiler. Emniyet ve asayiş yine bir Moğol emirinin idaresindeki bir Moğol askerî kuvveti tarafından tanzim edilmekte, bu kuvvetin masraf ve ihtiyaçları tâbi devletlerin hazinesinden karşılanmakta idi (Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 189).

³⁹ İlhanlılar ile tâbi Kilikya Ermeni Krallığı arasında başlangıçtan itibaren dostane ilişkiler kurulmuştu. Ermeniler bilhassa Moğolların Memlûklerle yaptığı savaşlarda Moğol kuvvetlerinin en güvenilir tâbileri olarak öne çıktılar. Nihayet Gâzân Han döneminde İlhanlıların İslâm dinini kabul etmesiyle beraber İlhanlı-Ermeni ilişkileri eski sıcaklığını kaybetmeye başladı (Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 202).

⁴⁰ Akkuş Yiğit, a.g.m., ss. 172-173.

Memlûk tahtına taşındılar.⁴¹ Baybars, etrafa dağılmış Bahrî Memlûk emirlerine mektuplar göndererek bunları kendisine bağladı.⁴² Bunun ardından Abbasî hilafetinin devamı adına kapsamlı bir girişime hazırlandı. Buna göre 1226'da ölen Halife Zahir'in oğlu olarak tanıtılan Ebulkâsım Ahmed adlı bir kişi, Baybars'ın huzuruna getirilerek halife ilan edildi. Baybars, Abbasî hilafetinin yeniden ihyası anlamına gelen bu hamlenin Suriye ve Irak başta olmak üzere tüm İslâm beldelerinde kendisine kazandıracağı destek ve prestijin farkındaydı. Halife, Baybars'ın kendisine biat etmesine mukabil onu Müslüman ülkelerin sultanı ilan etti. Baybars, yeni halifenin emrinde askerî bir birlik meydana getirdi ve onu Bağdat'a, hilâfetin kadim merkezini Moğollardan geri almaya gönderdi. Bu şartlarda gerçekleşen Bağdat kuşatması maceradan öteye gidemedi, Orta Irak'ta, Fırat'ın batısında yar alan Hît'te⁴³ Ali Bahadır emrindeki Moğol kuvvetleri tarafından karşılanan birlik bozguna uğradı. Yaşanan kargaşada kaybolan halife savaş sırasında hayatını yitirmişti.⁴⁴ Bunun üzerine Abbasî hilafet ailesine mensup bir diğer aday Halep'ten Mısır'a getirilerek Hâkim bi-Emrillâh adıyla halife ilan edildiyse de yeni halifenin hilafet yetkisi Baybars'ın adına okunan hutbeyle sınırlı kaldı. Bu gelişmeyle birlikte yeni halife Hâkim bi-Emrillâh eliyle Memlûk Sultanlığı'nda siyasî yetkilerden arındırılmış bir "Kahire gölge halifelîği" inşa edildi.⁴⁵ Bu girişimlerinden Baybars'ın Abbasî halifelîğine duyduğu saygı dolayısıyla hilafetin devamında kararlı olduğu görülmektedir. Bununla beraber hilafetin yeniden ihyası, Baybars'ın meşruiyeti ve İslâm'ın ve Müslümanların hâmisi olma ideali açısından gerekliydi. Baybars bir yandan Abbasî hilafeti bakiyeleri üzerine yeni bir halifelik tesis etme çalışmaları yaparken diğer yandan Müslümanların koruyucusu olarak İslâm'ın baş düşmanı addettiği Moğollara karşı stratejiler geliştiriyordu. Ayn Câlût zaferi Memlûklere İslâm âleminin sancaktarı olma vasfını kazandırmış, buna mukabil Moğollar nezdinde demoralizasyona sebep olmuştu. Bilhassa Suriye hâkimiyeti meselesi üzerinde toplanan İlhanlı-Memlûk rekabeti, Ayn Câlût'un ardından bir sonraki sıcak çatışmaya kadar sakin bir seyir izledi.

1260'lı yılların ortalarında Suriye sahasında varlığını iyiden iyiye güçlendiren Sultan Baybars için Kilikya bölgesinde bulunan Ermeni Krallığı meselesine eğilme vakti gelmişti. Sultan Baybars, 664/1265-1266 yılında Kilikya Ermeni Kralı Hetum'a elçi göndererek ondan kendisine itaat ederek vergi vermesini, Moğolların yardımıyla ele geçirerek berkittiği bazı kaleleri iade etmesini, ülkesinin her tarafından at, katır, arpa, buğday ve demir alınmasının serbest bırakmasını, ayrıca Ermenilerin Şam ile ticaretini geliştirmesini istedi.⁴⁶ Ermeni kralı Baybars'ın bu isteklerine olumlu cevap vermediği gibi Baybars'a "köle" diye

⁴¹ Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 578; El-Mansûrî, a.g.e., ss. 37-38; Thorau, a.g.e., ss. 79-84; Khowaiter, a.g.e., ss. 24-27; Yiğit, a.g.md., s. 90.

⁴² *Baypars Tarihi – Al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihî İkinci Cildi*, "(Baypars) ın Hal Tercümesi", Çev. M. Şerefüddin Yaltıkaya, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941, s. XV.

⁴³ Hît hakkında bkz. Guy le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya) – İslâm Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, Çev. ve Haz. A. Eşikurt-C. Tomar, Yeditepe Yay., İstanbul, 2015, ss. 100-101.

⁴⁴ *Baypars Tarihi*, a.g.e., ss. XV-XVI; Barthold, a.g.e., ss. 68-69; Thorau, a.g.e., ss. 111-115; Yiğit, a.g.md., s. 90; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 582; Khowaiter, a.g.e., ss. 35-36.

⁴⁵ Thorau, a.g.e., ss. 116-117.

⁴⁶ İbnü'l-İbrî, a.g.e., s. 48; Aştîyânî, a.g.e., s. 224, Şîrîn Beyânî, *Din ve Devlet der-İrân ahd-i Mogül*, C. III, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, Tahran, 1394, ss. 898-899; Zeryâb, a.g.md., s. 336. Kilikya Ermeni Krallığı'nın bünyesinde barındırdığı iktisadî ve ticarî önem hakkında bkz. Dashdondog, a.g.e., s. 161.

hitap ederek hakarete bulundu.⁴⁷ Baybars bunun üzerine Hama hâkimi Melik el-Mansur komutasında bulunan, Emir Kalavun ve Emir İzzeddin Ogan'ın da yer aldığı büyük bir orduyu Kilikya'ya sevk etti (5 Zilkade 664/8 Ağustos 1266).⁴⁸ Mısır askerinin ülkesine yöneldiğini haber alan Kral Hetum, İlhanlılar adına Anadolu'da görevlendirilen ve o sırada Elbistan ve Göksun'da bulunan Tuku (Tuğu) Bitikçi'nin⁴⁹ yanına giderek Moğol garnizonundan yardım istedi. Ancak Moğol kumandanı Abaka Han'ın emri olmaksızın böyle bir sefere girişemeyeceğini ifade ederek krala yardım etme konusunda isteksiz davrandı. Bu sırada Kral Hetum ordusunu üçe bölmüştü; ordunun bir kısmı onunla birlikte Moğol garnizonundan yardım talep etmek için gitmiş, ikincisi kısım Durn adı verilen mevkiye kalırken üçüncü kısım Memlûk tehlikesini bertaraf etmek amacıyla Mari'de konuşlanmıştı.⁵⁰ Bu sırada, hızla Kilikya arazisine giren Memlûk ordusu sayıca az Ermeni kuvvetleriyle karşılaştı. Kralın yokluğunda kardeşi, oğulları ve komutanları 15.000 kişiyi aşmayan bir kuvvetle ülkelerini müdafaaya giriştiler. Ancak Mari'de meydana gelen ve Kilikya Ermenileri açısından büyük bozgunla neticelenen çarpışmada önde gelen Ermeni kumandanlardan on ikisiyle birlikte Kral Hetum'un oğlu Toros öldürüldü, diğer oğlu Leon ve kardeşi Simbat'ın oğlu Vasil ise esir alındı (20 Zilkade 664/23 Ağustos 1266). Memlûk ordusu muharebenin ardından Ceyhan'ı geçip Tapınak Sövalyeleri'nin elinde bulunan Amudeyn Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Misis, Adana, Ayas, Tarsus ve Kilikya Krallığı başkenti Sis'i yirmi gün boyunca tahrip ederek geri çekildi.⁵¹ Bu arada Moğol ve Anadolu askerlerinden oluşan bir kuvvetle Sis'e ulaşan Kral Hetum'un mücadelenin seyrini değiştirebilmesi için artık çok geçti: Kilikya başkentini yağmalanmış ve tahrip edilmiş halde buldu.⁵²

Prens Leon'un Esaret ve Kurtuluş Süreci

Kilikya seferinde kazanılan zafer ve Prens Leon başta olmak üzere pek çok Ermeninin esaret altına alındığı haberi bu sırada Cerûd'da avlanmakta olan Sultan Baybars'a iletildi. Baybars muzaffer ordusunu Afâmiye'de karşıladıktan sonra Prens Leon'a "Baban bana köle diyor ve benimle sulh yapmaya yanaşmıyordu. Şimdi köle ben miyim sen misin?" diye hitap etti. Ancak yine de Prens Leon'a iyi davranan Sultan, onu

⁴⁷ Ersan, a.g.e., s. 201; F. Akkuş Yiğit, "Memlûkler Döneminde Çukurova", Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2011, s. 57; Aknerli Grigor, a.g.e., s. 69.

⁴⁸ Aknerli Grigor, a.g.e., s. 69; Thorau, a.g.e., s. 173; Khowaiter, a.g.e., s. 93; Amitai-Preiss, a.g.e., ss. 116-117.

⁴⁹ Ebû'l-Ferec eserlerinde bu komutanın adını Nefcî olarak veriyorsa da bu bilgi hatalıdır. Zira bu dönemde Anadolu'daki Moğol garnizonunun başında İlgay (İlgay) Noyan oğlu Tuku (Tuğu) Bitikçi bulunuyordu ki bu göreve Abaka'nın çölusundan hemen sonra, bizzat İlhan tarafından getirilmişti (İbnü'l-İbrî, a.g.e., s. 48; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 586; Fazlullah, a.g.e., C. II, ss. 1060-1061; Zeryab, a.g.md., s. 334, 336).

⁵⁰ "Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, Haz. A.G. Galstyan, Çev. İ. Kemalöglü, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 107.

⁵¹ Thorau, a.g.e., ss. 174-175; Amitai-Preiss, a.g.e., ss. 116-118. Simbat Sparapet, Memlûkler tarafından esir alınan Ermeni kumandanların yağma sırasında kendi manastırlarında hapsedildiklerini aktarmaktadır ("Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", a.g.e., s. 107).

⁵² İbnü'l-İbrî, a.g.e., s. 48; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, ss. 586-857; Aknerli Grigor, a.g.e., ss. 69-70; Müverrih Vardan, a.g.e., s. 122; Korykoslu Hayton, a.g.e., s. 125; Aştıyâni, a.g.e., s. 224; Beyânî, *Din ve Devlet*, C. III, s. 899; Zeryâb, a.g.md., s. 336; Khowaiter, a.g.e., ss. 92-93; Amitai-Preiss, a.g.e., s. 117-118; Boase, a.g.m., s. 26; Payaslian, a.g.e., s. 93; Spuler, a.g.e., s. 83; Ersan, a.g.e., s. 202; Akkuş Yiğit, a.g.m., ss. 175-176.

babasına bir müddet sonra iade edeceğini söyleyerek teselli etti.⁵³ Bunu takiben yanında Prens Leon bulunduğu halde Dımaşk üzerinden Mısır'a vardı. Ermeni müverrihi Vahram'a göre bu sırada Prens Leon Sultan Baybars'ın izniyle Kudüs'e gidip orada dua ettikten sonra Mısır'a götürüldü.⁵⁴

Kral Hetum, gerek bir oğlunun katledilmesi ve diğerinin esir alınmasından, gerekse ülkesinin felakete uğramasından duyduğu büyük üzüntünün tesirinde idi. Ermeni kralının, oğlunun esaret altında bulunduğu sırada dünya işlerini bir kenara itip Akantz Manastırı'na giderek münzevi bir hayat tarzı benimsemesi, yaşadığı psikolojik yıkımın bir neticesidir.⁵⁵ Prens Leon'un esareti, Kral Hetum nezdinde Kilikya Ermeni Krallığı saltanatının istikbali açısından da büyük önem taşıyor, bu durum meselenin bir an önce çözülmesini zarurî kılıyordu. Öyle ki Kral Hetum, Papa IV. Clement'e mektup yazarak Memlûklere karşı ondan ve Batı krallarından yardım istedi. Fakat Papa'nın başsağlığı göndererek dönemin Bizans imparatoru VIII. Mihail'den Kilikya kralına yardım etmesini istemekle yetinmesi ve imparatorun oralı olmayışı, Ermeni kralının Memlûklere karşı Batı desteğini elde etme çabasını sonuçsuz bıraktı.⁵⁶

Kral Hetum'un Batı dünyasından umduğu yardım bir yana, Prens Leon'un Memlûk ordusu tarafından esir alınması, Kilikya Ermeni Krallığı, İlhanlı Devleti ve Memlûk Sultanlığı arasında bir dizi diplomatik temasın gelişmesine sebebiyet verdi. Buna göre ilk olarak Kilikya kralı, elçilerini Prens Leon'un iadesini müzakere etmek üzere Baybars nezdine gönderdi. Rebî'u'l-evvel 665/Aralık 1266'da Kahire'ye ulaşan Kilikya elçileri Baybars tarafından cömertçe karşılandılar. Ermeniler açısından Prens Leon'un hürriyetine kavuşması adına tatmin edici olmaktan uzak olan bu görüşme, bir yıl süreli saldırmazlık antlaşması yapılmasıyla sonuçlandı.⁵⁷ 1267 yılı içinde gönderilen ikinci Ermeni heyeti o sırada Suriye'de bulunan Memlûk sultanıyla en az iki kez görüşme şansı yakaladı. Bu sırada esaret altındaki Prens Leon zincirleri çözülmüş halde Sultan ile birlikte bunduk atmak üzere Birket el-Cubb'a götürülmüştü.⁵⁸ Hetum müzakerenin ilk safhasında Sultan Baybars'a Suriye-Kilikya bağlantısı üzerinde bulunan bazı kaleleri iade etmeyi önerdi. Fakat Baybars, Leon'un hürriyeti karşılığında bundan daha fazlasını istiyordu. Memlûk sultanı, Prens Leon'un hürriyetine karşılık Hülegü'nün 1260'taki ilerleyişi sırasında ele geçirerek Kilikya Ermenilerine bıraktığı Behisni, Derbesâk, Merziban, Ra'ban kalelerinin yanı sıra İlhanlı esareti altındaki *hoşdâş*⁵⁹ Emir Şemseddin Sungur el-Aşkar'ın⁶⁰ iade

⁵³ Aknerli Grigor, a.g.e., ss. 70-71; Akkuş Yiğit, a.g.tz., s. 61.

⁵⁴ Urfalı Vahram, *Kilikya Ermeni Kralları*, Çev. H.D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, Yayımlanmamış Tercüme, s. 26; Akkuş Yiğit, a.g.m., s. 177,

⁵⁵ Korykoslu Hayton, a.g.e., s. 127; Ersan, a.g.e., ss. 203-204.

⁵⁶ Dashdondog, a.g.e., ss. 162-163.

⁵⁷ Amitai-Preiss, a.g.e., s. 118.

⁵⁸ Ersan, a.g.e., s. 204; Akkuş Yiğit, a.g.m., s. 177.

⁵⁹ Memlûk Sultanlığı askerî yapısı içerisinde silah arkadaşı, arkadaşlığı ve kardeşliği anlamında kullanılan *hoşdâş* ve *hoşdâşîyye* istilahları hakkında bkz. Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, Eren Yay., İstanbul, 2007, ss. 83-84; Amitai-Preiss, a.g.e., s. 248; P.M. Holt, "Mamluks", *EI2*, Vol. VI, 1991, s. 325; a.e., Vol. XIII, 2004, s. 339.

⁶⁰ Onomastik açısından değerlendirildiğinde Emir Şemseddin Sungur el-Aşkar'ın Türk asıllı Memlûk emirlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Zira Sungur adı, İslâmî devir Türk devletlerinde yurtcu kuş isimlerinin erkek adı olarak yaygın şekilde kullanılmasına bir misaldir (Osman G. Özgüdenli, "Türk Ad Verme Geleneklerine Kısa Bir Bakış", *Bozkaradan Batıya Prof. Dr. Hüseyin Salman'a Armağan*, Ed. G. Yarcı, Epsilon Yay., İstanbul, 2017, ss. 76-78).

edilmesini talep ediyordu.⁶¹ Tıpkı Baybars gibi azatlı bir köle olarak Bahrî Memlûkler arasında önemli bir yer edinmiş olan Emir Sungur, Mısır sultanının en yakın dostlarından biriydi. 1259 Sonbaharında gerçekleşen Halep istilâsı sırasında pek çok Bahrî Memlûk emiriyle birlikte Moğollar tarafından tutsak alınan Emir Sungur, Suriye'den çekilme esnasında Hülegü'nün yanında götürülmüştü. Şimdi eski arkadaşımı Moğol esaretinden kurtarma fırsatı yakalayan Baybars, söz konusu kalelerin iade edilmesi ve Emir Sungur'un kendisine gönderilmesi karşılığında Prens Leon'u azat edeceğini taahhüt ediyordu. Bunun üzerine Kral Hetum bu işi halletmek için Abaka Han'ın karargâhına giderek Emir Sungur'u ilhandan isteyeceğine dair söz verdi.⁶²

Anlaşma şartlarının netleşmesiyle birlikte Kral Hetum vakit kaybetmeden Emir Sungur'u istemek üzere Musul yoluyla Abaka Han katına gitti. İlhanın huzuruna çıkan Kilikya Ermeni kralı durumdan bahsedip ağlayarak oğlunun yerine Emir Sungur'u ilhandan istedi. Abaka Han ona acıdı ve bu isteğini geri çevirmedi. Ancak Memlûk esirinin yakınlarda olmadığını söyleyerek memleketine döndükten sonra onu kendisine göndereceğini Kilikya kralına beyan etti. Bunun üzerine Hetum ülkesine döndü, Baybars'a mektup göndererek bu bilgiyi Mısır sultanıyla paylaştı ve Emir Sungur'un kendisine gönderileceği günü beklemeye koyuldu. Ermeni müverrihlerinden Simbat Sparapet, tüm çabalara rağmen Sungur'un bulunamaması üzerine kendi oğlu Leon'un Abaka Han'ın yanına giderek Sungur'u bulmak amacıyla yakında ve uzakta bulunan tüm askerî birlikleri dolaşma konusunda ilhandan izin aldığını ve nihayet Sungur'u bulup alarak Sis'e döndüğünü nakletmektedir.⁶³ Yine bu sırada nüfuzlu Selçuklu emiri Pervâne Muineddin Süleyman, Ermeni kralıyla akrabalık ilişkisi kurmak niyetindeydi. Bunun için Karatay Hanı'nda görüştüğü ve pek çok hediye vererek izzet ve ikram sunduğu kraldan kızını istedi. Ermeni kralı bu teklifi reddetmemekle beraber henüz oğlunun hürriyetine kavuşmadığını ve bu durumda düğün yapmanın yakışık almayacağını ifade ederek evlilik akdini Leon'un kendilerine iadesinin ertesine tehir etti. Ancak Kral Hetum'un kızının bir süre sonra vefat etmesi bu evliliğin gerçekleşmesine imkân vermedi.⁶⁴

Kilikya kralı Hetum, Emir Sungur'un kendisine gönderilmesini beklediği sırada, daha önce vaat ettiği kaleleri Memlûklere iade etmeksizin, sadece esir değişimini gerçekleştirmek suretiyle Memluk sultanını memnun edebileceğini düşündü. Bu sebeple Baybars'a Emir Sungur'un şifreli bir mektubunu gönderdi ve iadesi istenen kalelerin teslimine yanaşmadı.⁶⁵ Ancak Sultan Baybars, bu mektuba daha önce kendisine vaat edilen kalelerin iadesi sağlanmazsa antlaşmayı iptal edeceğini ifade eden sert bir mektupla mukabele etti. Antakya'nın Memlûkler tarafından fethedildiği (4 Ramazan 666/19 Mayıs

Ebü'l-Ferec mufassal eserinde bu komutanı "kızıl saçlı adam" olarak tavsif ederek onun fiziksel görünüşüyle ilgili bir bilgi de vermektedir (Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 587).

⁶¹ Aştiyânî, a.g.e., s. 224; Beyânî, *Din ve Devlet*, C. III, s. 902; Zeryâb, a.g.md., s. 336; Thorau, a.g.e., ss.192; Amitai-Preiss, a.g.e., ss. 118-119; Dashdondog, a.g.e., s. 164; Ersan, a.g.e., ss. 204-205; Akkuş Yiğit, a.g.m., s. 178.

⁶² Amitai-Preiss, a.g.e., ss. 118-119; Broadbridge, a.g.t., s. 48.

⁶³ "Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", a.g.e., s. 109; Aknerli Grigor, a.g.e., s. 78; Dashdondog, a.g.e., 165; Broadbridge, a.g.t., s. 48.

⁶⁴ Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, ss. 587-588; Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1970, s. 167, dn. 120.

⁶⁵ Ersan, a.g.e., s. 205; Amitai-Preiss, a.g.e., s. 119.

1268) ve sultanın bu şehirde bulunduğu sırada gerçekleşen müzakereler nihayetinde Kral Hetum, Baybars'ın şartlarını kabul etmekten başka şansı olmadığına kani oldu.⁶⁶ Amitai-Preiss'in işaret ettiği gibi, Baybars'ın Kilikya'ya olan coğrafi yakınlığının yeni bir Memlûk saldırısına yol açabileceği korkusu belki de onu Memlûk taleplerini kabul etmeye zorladı.⁶⁷ Nihâi olarak varılan anlaşma, Ermeni kralının daha önce ele geçirdiği Behisni, Derbsâk, Merzibân, Ra'bân ve Şeyh el-Hadîd kalelerini iade ederek Emir Sungur'u göndermesini, buna mukabil Baybars'ın Prens Leon ve diğer Ermeni tutsakları salıvermesini ihtiva ediyordu. Varılan antlaşma adım adım uygulandı. Buna göre Kilikya'ya gönderilen Memlûk elçileri Emir-i Devâdâr Balaban-ı Rumî ve Kâtib Fetheddin b. Kayserânî vasıtasıyla Kral Hetum'un anlaşma üzerine yemin etmesi sağlandı (17 Ramazan 666/31 Mayıs 1266). Aynı günlerde esareti boyunca kendisine iyi davranılan, hatta Baybars'la avlara katılan Prens Leon'un da Kahire'den Suriye'ye intikaline karar verildi. Bunun için Emir Bedreddin Becka Rumî, Prens Leon'u getirmek üzere 13 Ramazan 667/27 Mayıs 1268'de Mısır'a gitti. Memlûk emirinin nezaretinde 26 Ramazan 667/9 Haziran 1268 gecesi Dımaşk'a ulaşan Prens Leon ertesi sabah Sultan Baybars'a teslim edildi. Bu sırada Emir Sungur Semerkand'dan getirilerek Kral Hetum'a gönderildi.⁶⁸ 3 Şevval 666/15 Haziran 1266 günü Dımaşk'ta sultanın huzuruna çıkan ve başı açık olduğu halde, tıpkı babasının yaptığı gibi mutabık kalınan antlaşma üzerine yemin eden Prens Leon, kuzeye doğru yola çıkarıldı (11 Şevval 666/24 Haziran 1268).⁶⁹ Emir Sungur ve Prens Leon, Derbsâk Kalesi altında bulunan nehir üzerinde takas edildi.⁷⁰ Bunu Memlûklere iade edilmesi kararlaştırılan kalelerin sultanın askerleri tarafından teslim alınması takip etti.⁷¹ Ermeni tutsaklar, Memlûklerin söz konusu kalelere yerleşmesinin ardından, bir yıl on aylık esaretin nihayetinde ülkelerine vardılar.

Meselenin bundan sora Kilikya Ermeni Krallığı nezdinde oluşturduğu yankılara bakmak gerekirse Prens Leon yaklaşık iki yıllık bir esaretin ardından ailesine ve ülkesine kavuşmuştu. Kral Hetum, oğlunun hürriyetinde büyük pay sahibi olan Abaka Han nezdine bir teşekkür ziyareti gerçekleştirdi. Prens Leon ile birlikte ilhanın huzuruna çıkan Hetum, yaşlılığını gerekçe göstererek tahttan feragat etmek istediğini bildirerek kendisinin yerine oğlunun Ermeni kralı ilan edilmesi hususunda müsaade istedi. Abaka Han, Kral Hetum'un daha önceki talebi gibi bunu da olumlu karşıladı, Leon'un tahta geçmesi için icap eden emirleri verdi.⁷² Bundan yaklaşık bir yıl sonra 669/1271'de ölen⁷³ Hetum'un oğlu ve halefi Leon, 1289 yılındaki ölümüne kadar Kilikya Ermeni kralı olarak hüküm sürdü.⁷⁴ Diğer yandan silah arkadaşı Emir Sungur'un serbest bırakılmasından dolayı oldukça memnun

⁶⁶ Akkuş Yiğit, a.g.m., s. 178; Thorau, a.g.e., s. 192.

⁶⁷ Amitai-Preiss, a.g.e., 119.

⁶⁸ Emir Sungur'un Semerkand civarında bulunduğu ve buradan Kilikya'ya gönderildiği bilgisi yalnızca Abû'l-Ferec'in eserlerinde yer almaktadır (İbnü'l-İbrî, a.g.e., s. 49; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 588).

⁶⁹ Thorau, a.g.e., s. 193; Ersan, a.g.e., ss. 205-206.

⁷⁰ Thorau, a.g.e., s. 193; Amitai-Preiss, a.g.e., s. 119. Leon'un Kilikya'ya vâsil olması hakkında Ebû'l-Ferec'in verdiği bilgiye dayanarak esir mübadelesinin Temmuz 1268'de gerçekleştiği sonucuna varılabilir (Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 589).

⁷¹ Thorau, a.g.e., s. 193; Amitai-Preiss, a.g.e., s. 119.

⁷² İbnü'l-İbrî, a.g.e., s. 49; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 589; Aştıyânî, a.g.e., s. 225-226; Zeryâb, a.g.md., s. 336.

⁷³ Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 590.

⁷⁴ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s. 202.

olan Baybars, emri gereği gece vakti otağa getirilen Emir Sungur'la bir süre vakit geçirdikten sonra sabahleyin onunla birlikte saltanat alayına katıldı. Bu hadiseyi görenler ne olup bittiğini anlayamayarak gördükleri karşısında şaşırıp kaldılar. Emir Sungur, Baybars tarafından sultanın yakın çevresinde bulunan yüksek rütbeli emirlerden biri olarak görevlendirildi.⁷⁵ Yunini, Kilikya Ermeni Kralı Hetum'un dönüşünden önce Emir Sungur'dan Behisni Kalesi'nin Memlûklere iade edilmeyip Ermeniler elinde kalması hususunda Sultan Baybars'tan ricacı olmasını istediğini, Emir Sungur'un bu konuda Sultan Baybars'ı ikna ettiğini belirtmektedir.⁷⁶ Thorau'ya göre Ermeni kralının bu talebi, ülkesiyle İlhanlılar arasındaki ulaşım bağlantısını açık tutma adına Behisni Kalesi'nin bulunduğu konumla ilgilidir. Nihayetle Behisni Kalesi'nin mülkiyetini bünyesinde bulundurmaya devam eden Kilikya Ermeni Krallığı, tâbi olduğu İlhanlılarla direkt bağlantısını sürdürmeye muvaffak oldu.⁷⁷

Emir Sungur, esaretten kurtulduğu sırada Moğol eşini ve birkaç çocuğunu ardında bırakmıştı. Bu kez Ermeni kralı Hetum, Baybars'a Emir Sungur'un İlhanlılar elindeki çocukları ile bazı Kıpçak Türklerinin Memlûklere iadesini ve taraflar arasında sulh akdini sağlama adına arabulucu olmayı önerdi. Kral Hetum bu hamleyle Baybars'la barış yaparak kendi krallığı ve metbuu İlhanlılara karşı gelişmesi muhtemel Memlûk akınlarını durdurmayı hedefliyordu. Ancak Sultan Baybars'ın Kral Hetum'a cevaben sadece Emir Sungur'un çocuklarının durumuyla ilgilenmesini bildirmesi, bunun dışında herhangi bir meseleden bahsetmemesi ve bunu takiben İlhanlı-Memlûk elçi teatilerinde görülen Abaka Han'ın buyurgan, Sultan Baybars'a boyun eğdirmeye yönelik tavrı, iki taraf arasında sulh akdetme sonucunu vermeyen, akim diplomatik temaslar olarak kaldı.⁷⁸ Emir Sungur, tıpkı esareti öncesinde olduğu gibi esaretten kurtuluşundan sonra da Suriye-Mısır hattında faaliyet gösteren cevval Memlûk emirlerinden biri olmaya devam etti. Bu vasfı, onun yakın gelecekte yeniden alevlenecek olan İlhanlı-Memlûk gerilimleri sırasında ön planda olmasına yol açacaktı.

⁷⁵ el-Mansuri, a.g.e., ss. 55-56.

⁷⁶ Amitai-Preiss, a.g.e., s. 119.

⁷⁷ Thorau, a.g.e., s. 193.

⁷⁸ Amitai-Preiss, a.g.e., ss. 120-122; Dashdondog, a.g.e., s. 165; Broadbridge, a.g.t., ss. 49-51; Kurban Durmuşoğlu, "Abaka Han Dönemi (1265-1282) İlhanlılar'da Dış Siyaset (Altın Orda, Çağatay ve Memlûk Örneği)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 65, 2019, ss. 232-233.

Sonuç

İlhanlı-Memlûk ilişkileri hamasi şekilde başlamış ve zamanla yerini her iki devletin Suriye sahasına hâkim olma ideali çerçevesinde geliştirdikleri faaliyetler sebebiyle rekabete bırakmıştır. Bu süreçte Kilikya Ermeni Krallığı'nın, metbuu İlhanlılara verdiği belirgin destek önemli bir husus olmuştur. Bu mütevazı krallık, bulunduğu stratejik konum ve barındırdığı iktisadî ve ticarî önem sebebiyle Memlûklerin dikkatini çekmiş ve Memlûk-İlhanlı rekabetinde kilit bir mevki olarak kayda değer bir rol oynamıştır.

İlhanlı-Memlûk rekabetinin başlangıç evresinde gerçekleşen Baybars'ın Kilikya seferi, Ermeniler açısından büyük bir bozgunla neticlendiği gibi Kilikya Ermeni Krallığı kentlerinde tamiri güç bir tahribat yaratmıştır. Seferin öncesinde Suriye sahasında giderek güçlenen Memlûkler, bu seferle birlikte bölgede daha da yüksek bir nüfuza mâlik olmuşlar, İlhanlılarla rekabetlerinde avantajlı bir konuma yükselmişlerdir. Diğer yandan bu seferde yaşanan gelişmeler Kral Hetum, Abaka Han ve Sultan Baybars üçgeninde gelişen diplomatik temaslarla şekillenen bir esir mübadele antlaşmasının vücuda getirilerek icra edilmesini sağlamıştır. Bir dizi siyasî, askerî ve diplomatik hamleyi bünyesinde barındıran hadiselerin neticesinde vuku bulan esir mübadelesi, esaretleri öncesinde rakip güçlerin temsilcileri olan, dönemin iki önemli aktörü Prens Leon ve Emir Şemseddin Sungur el-Aşkar'ı aynı noktada buluşturmuştur. Prens Leon ve Emir Sungur, Kilikya Ermeni Kralı Hetum'un gayretleriyle varılan mutabakat gereği mübadele edilerek özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Esaretlerinin arından Emir Sungur yüksek rütbeli bir Memlûk emiri olarak hareketli yaşamına devam ederken Prens Leon, babası Hetum'un halefi olarak taç giymiş ve Kilikya Ermeni kralı olarak yaşamını sürdürmüştür.

Gelgelelim Prens Leon'un esir alınmasıyla başlayan, Kilikya Ermenileri, İlhanlılar ve Memlûkler gibi dönemin Ön Asya'sının önde gelen devletlerini bir araya getiren ve nihayet esir takasıyla sonuçlanan temaslar silsilesi ve bunları müteakip teşebbüsler, taraflar arasında kesin bir sulh akdinin meydana gelmesine olanak vermemiştir. Düşmanca başlayan İlhanlı-Memlûk ilişkileri orta vadede mevcut durumunu korumayı sürdürmüş, zaman zaman fiilî olarak da kendini göstermiştir. Nitekim bölgede yükselen gerilim yakın gelecekte gerçekleşecek bir başka İlhanlı-Memlûk çatışmasına temel oluşturacaktır.

Kaynaklar

- Aştîyânî, Abbâs İkbâl, *Târîh-i Mogûl*, İntişarât-ı Sepehr Edeb, Tahran, 1389.
- Abû'l-Farac, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, İngilizceye Çev. E.A.W. Budge, Türkçeye Çev. Ö.R. Doğrul, TTK, Ankara, 1987.
- Akkuş, Mustafa, *Moğollarda Din ve Siyaset- İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2020.
- Akkuş Yiğit, Fatma, “Memlûkler Döneminde Çukurova”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2011.
- Akkuş Yiğit, Fatma, “Memlûk-Ermeni Münâsebetleri”, *Gazi Akademik Bakış*, C. VIII, S. 16, 2015, ss. 171-206.
- Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Aktok Kaşgarlı, M., *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara, KÖKSAV, 1999.
- Allsen, Thomas T., *Mongol Imperialism- The Policies of the Grand Qan Möngke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*, University of California Press, London, 1987.
- Amitai-Preiss, Reuven, *Mongols and Mamluks- The Mamluk-Ilkhanid War 1260-1281*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- Ayçiçek, Ayşe, “Kilikya Ermeni Baronluğunun Orta Çağ Anadolu Tarihindeki Yeri Üzerine”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2018, ss. 61-82.
- Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, Çev. H. Polat, TTK, Ankara, 2016.
- Baypars Tarihi – Al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, “(Baypars) ın Hal Tercümesi”, Çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941, ss. XII-XVI.
- Barthold, V.V., *İslâm'da İktidarın Serüveni Halife ve Sultan*, Çev. İ. Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Barthold, W., “Berke”, Çev. J.A. Boyle, *EI2*, Vol. I, 1986, ss. 1187-1188.
- Beyânî, Şîrîn, *Din ve Devlet der-İrân ahd-i Mogûl*, C. III, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, Tahran, 1394.
- Beyânî, Şîrîn, *Mogûlân ve Hukûmet-i İlhânî der-İrân*, Sâzmân-ı Mütalâa ve Tedvîn-i Kutûb-i Ulûm-i İnsânî Dânişgâhhâ (Semt) Merkez-i Tahkîk ve Tovse'e-i Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1394.
- Boase, T.S.R., “The History of the Kingdom”, *The Cilician Kingdom of Armenia*, Ed. T.S.R. Boase, Scottish Academic Press, Edinburg-London, 1978.
- Boyle, J.A., “Dynastic and Political History of the Il-khans”, *The Cambridge History of Iran*, Ed. J.A. Boyle, Vol. V, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, ss. 303-421.
- Boyle, J.A., “The Journey of Het'um I, King of Little Armenia, to the Court of the Great Khan Möngke”, *Central Asiatic Journal*, Vol. IX, No. 3, 1964, ss. 175-189.
- Broadbridge, Anne F., “Mamluk Ideological and Diplomatic Relations with Mongol and Turkic Rulers of the Near East and Central Asia (658-807/160-1405)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *The University of Chicago Department of Near Eastern Languages and Civilizations*, Chicago, 2011.
- Canard, M., “Cilicia”, *EI2*, Vol. II, 1991, ss. 34-39.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev. M. Öztürk, TTK, Ankara, 2013.
- Çetin, Altan, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, Eren Yay., İstanbul, 2007.

- Dadoyan, Seta B., *The Armenians in the Medieval Islamic World*, Vol. II, Transaction Publishers, New Jersey, 2013.
- Dashdondog, Bayarsaikhan, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill, Leiden-Boston, 2011.
- Durmuşoğlu, Kurban, "Abaka Han Dönemi (1265-1282) İlhanlılar'da Dış Siyaset (Altın Orda, Çağatay ve Memlûk Örneği)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 65, 2019, ss. 221-244.
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, Çev. Ş. Yaltkaya, TTK, Ankara, 2011.
- Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara, 2019.
- Garsoïan, Nina G., "The Problem of Armenian Integration into the Byzantine Empire", *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*, Ed. H. Ahrweiler-A.E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 1998, ss. 53-124.
- Genceli Kiragos, *Moğol İstilası 1220-1265*, Fransızcaya Terc. E. Dulaurier, Türkçeye Terc. M. Kemal Bey, Notl. F. Hacısalihioğlu-İ. Aslan, Ed. A. Pul, Post Yay., İstanbul, 2018.
- Gökhan, İlyas, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *Neşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, 2012, ss. 70-108.
- Grousset, René, *Stepler İmparatorluğu – Atılâ, Cengiz Han, Timur*, Terc. H. İnalçık, Yay. Haz. E. Tokdemir-M. Dönmez, TTK, Ankara, 2015.
- Güler, Hatice, *Memlûkler: Siyasetten Medeniyete Seçmeler*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2020.
- Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, Çev. M. Öztürk, TTK, Ankara, 2018.
- Hilal, Adil, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, Çev. A. Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2019.
- Holt, P.M., "Mamluks", *EI2*, Vol. VI, 1991, ss. 321-331.
- Kafalı, Mustafa, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1976.
- Kamalov, İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2003.
- Kaymaz, Nejat, *Pervâne Mu'îni'd-dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1970.
- Kemaloğlu, İlyas, "Altın Orda Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, Yay. Haz. H. Alan-İ. Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, ss. 98-149.
- Khovaiter, Abdul-aziz, *Baibars the First: His Endeavours and Achievements*, The Green Mountain Press, London, 1978.
- Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkelerinin Altın Çağı*, Çev. A.T. Özcan, Selenge Yay., İstanbul, 2015.
- le Strange, Guy, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya) – İslâm Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, Çev. ve Haz. A. Eskinur-C. Tomar, Yeditepe Yay., İstanbul, 2015.
- Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nasrî*, Çev. ve Notl. M. Uyar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, Fransızcaya Terc. E. Dulaurier, Türkçeye Terc. G. Solmaz, Elips Kitap, Ankara, 2009.
- Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, Çev. H.D. Andreasyan, Yay. Haz. İ. Aslan, Ed. F. Hacısalihioğlu, Post Yayın Dağıtım, İstanbul, 2017.

- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. F. Işıltan, TTK, Ankara, 2015.
- Özaydın, Abdülkerim, “Aynicâlüt Savaşı”. *DİA*, C. IV, 1991, ss. 275-276.
- Özdemir, H. Ahmet, *Moğol İstilâsı- Cengiz ve Hülagû Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Özgüdenli, Osman G., *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim: Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2009.
- Özgüdenli, Osman G., *Orta Çağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.
- Özgüdenli, Osman G., “Türk Ad Verme Geleneklerine Kısa Bir Bakış”, *Bozkırdan Batıya Prof. Dr. Hüseyin Salman'a Armağan*, Ed. G. Yarcı, Epsilon Yay., İstanbul, 2017, ss. 75-94.
- Payaslian, Simon, *The History of Armenia – From the Origins to the Present*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Reşidu'd-dîn Fazlullah-i Hemedânî, *Cami'ü't-tevârih*, Neşr. M. Ruşen-M. Musevî, C. II, Neşr-i Elbruz, Tahran, 1373.
- Sabitov, Z.M., “Politicheskaya Istoriya Ulusa Dzhuchi v 1256-1263 Godakh”, *Zolotoordynckoye Obozpeniye*, No. 2, 2015, ss. 51-64.
- Sağlam, Ahmet, “Memlük-İlhanlı Diplomatik İlişkileri”. *Bellekten*, C. LXXXII, S. 293, 2018, ss. 83-157.
- “Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm”, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, Haz. A.G. Galstyan, Çev. İ. Kemalöğlü, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Smith, Jr., John M., “Ayn Jâlüt: Mamlük Success or Mongol Failure?”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. ILIV, No. 2, 1984, ss. 307-345.
- Spuler, Bertold, *İnan Moğolları – Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Çev. C. Köprülü, TTK, Ankara, 2011.
- Sümer, Faruk, “Anadolu'da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 1970, ss. 1-147.
- Thorau, P., *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, Longman, London-New York, 1992.
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H.D. Andreasyan, TTK, Ankara, 2019.
- Urfalı Vahram, *Kilikya Ermeni Kralları*, Çev. H.D. Andreasyan, Yayımlanmamış Tercüme, Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 1946.
- Uyar, Mustafa, *İlhanlı (İnan Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilâtı – Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm*, TTK, Ankara, 2020.
- Vasiliev, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. T. Alkaç, Alfa Yay., İstanbul, 2015.
- Yakubovskiy, A.Y., *Altın Ordu ve İnhitatı (Zolotaya Orda)*, Çev. Hasan Eren, Maarif Vekâleti, Ankara, 1955.
- Yılmaz, Harun, “Dimaşk'ın En Zor Yılı: Şehrin Moğollar Tarafından İşgali (658/1260)”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 37, ss. 71-99.
- Yiğit, İsmail, “Memlükler”, *DİA*, C. XXIX, 2004, ss. 90-97.
- Yuvalı, Abdulkadir, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017.
- Zeryâb, Abbâs, “Abâkâ Hân”, *Dâ'iretu'l-Ma'ârif-i Bozorg-i İslâmî*, C. I, 1368, ss. 333-342.